

ПОЛИТИЧКА МИСЛА

ГОДИНА 18, БРОЈ 60, НОЕМВРИ, СКОПЈЕ 2020

60

ДАЛИ ИСТОЧНА ЕВРОПА Е ИДНИНАТА НА АМЕРИКА?

МАКЕДОНСКИОТ
ВО ЕВРОПСКИОТ
КУЛТУРЕН ПРОСТОР

ПОМИЛУВАЊАТА ВО (НЕ)МИЛОСТ НА ПРАВОТО

ОД ПАРТИСКИ
МОНИЗАМ
ДО ПАРТИСКИ
ПЛУРАЛИЗАМ

ЕФЕКТИТЕ ОД
ПРИВАТИЗАЦИЈАТА
ВРЗ ЕКОНОМСКИТЕ
СИСТЕМИ ВО
ПОСТСОЦИЈАЛИСТИЧКИТЕ
ДРЖАВИ

ПОЛИТИЧКА МИСЛА

ГОДИНА 18, БРОЈ 60, НОЕМВРИ, СКОПЈЕ 2020

60

Издавачи:

Фондација „Конрад Аденауер“, Република Северна Македонија
Институт за демократија „Societas Civilis“, Скопје

Основачи:

д-р Ѓорге Иванов, м-р Андреас Клајн

„Политичка мисла“ - Уредувачки одбор:

Норберт Бекман-Диркес	Фондација „Конрад Аденауер“, Германија
Ненад Марковиќ	Институт за демократија „Societas Civilis“ Скопје, Политички студии, Правен факултет „Јустинијан Први“, Универзитет Св. Кирил и Методиј во Скопје, Република Северна Македонија
Иван Дамјановски	Институт за демократија „Societas Civilis“ Скопје, Политички студии, Правен факултет „Јустинијан Први“, Универзитет Св. Кирил и Методиј во Скопје, Република Северна Македонија
Ханс-Римберт Хемер	пензиониран професор по економија, Универзитет во Гисен, Германија
Клер Гордон	Лондонска школа за економски и политички науки, Велика Британија
Роберт Хислоп	Оддел за политички науки, Унион Колеџ САД
Ана Матан-Тодорчевска	Факултет за политички науки, Универзитет Загреб, Република Хрватска
Предраг Цветичанин	Универзитет во Ниш, Република Србија
Владимир Мисев	ОБСЕ Канцеларија за демократски институции и човекови права, Република Полска
Сандра Кољачкова	Фондација „Конрад Аденауер“, Република Северна Македонија

Адреси:

ФОНДАЦИЈА „КОНРАД АДЕНАУЕР“,
„Ристо Равановски“ 8, МК-1000 Скопје
Тел.: 02 3217 075 ; Факс: 02 3217 076
E-mail: Skorje@kas.de, Интернет: www.kas.de

ИНСТИТУТ ЗА ДЕМОКРАТИЈА “SOCIETAS CIVILIS” СКОПЈЕ,
Мирослав Крлежа 52-1-2 МК-1000 Скопје Тел./факс: 02 30 94 760,
E-mail: contact@idscs.org.mk Интернет: www.idscs.org.mk
E-mail: map@yahoogroups.com

Печат: Винсент графика - Скопје.
Дизајн и техничка подготовка: Пепа Дамјановски.
Превод: Тина Фарни, Перица Сарџоски.
Јазична редакција на македонски: Елена Саздовска.

Ставовите изнесени во списанието не се ставови на Фондацијата „Конрад Аденауер“ и Институтот за демократија „Societas Civilis“, туку се лични гледања на авторите. Издавачите не одговараат за грешки направени при преводот. Списанието се издава 2 пати годишно и им се доставува на политичките субјекти, државните институции, универзитетите, странските претставништва во Република Северна Македонија и во Европа.

Година 18, број 60,
ноември 2020, Скопје,
ISSN 1409-9853

Содржина

ДАЛИ ИСТОЧНА ЕВРОПА Е ИДНИНАТА НА АМЕРИКА?
ДИЈАГНОСТИЦИРАЊЕ НА ДЕМОКРАТСКИОТ ПАД ОД ПЕРСПЕКТИВА
НА ЛИНЦ

5

Роберт Хислоп

ПОМИЛУВАЊАТА ВО
(НЕ)МИЛОСТ НА ПРАВОТО

19

Денис Прешова

ОД ПАРТИСКИ МОНИЗАМ ДО ПАРТИСКИ ПЛУРАЛИЗАМ –
ТРАНСФОРМАЦИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ПАРТИСКИ
СИСТЕМ НИЗ ПРИЗМАТА НА ИДЕОЛОШКО-ПРОГРАМСКИОТ
ПРОФИЛ НА ПРВОРЕГИСТРИРАНИТЕ ПАРТИИ

39

Тања Каракамишева-Јовановска
Александар Спасеновски

ЕФЕКТИТЕ ОД ПРИВАТИЗАЦИЈАТА ВРЗ
ЕКОНОМСКИТЕ СИСТЕМИ ВО
ПОСТСОЦИЈАЛИСТИЧКИТЕ ДРЖАВИ

57

Александар Климовски
Тимчо Муцунски

МАКЕДОНСКИОТ ВО ЕВРОПСКИОТ
КУЛТУРЕН ПРОСТОР

71

Елизабета Канческа Милевска

КРАТКИ БИОГРАФИИ

Проф. Тања Каракамишева-Јовановска

е редовен професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје, на катедрата по Уставно право и политички систем. Својата докторска диплома ја стекнала на Правниот факултет во Љубљана, Република Словенија, во 2002 година, додека магистерската диплома ја стекнала 1997 година, на Правниот факултет во Скопје. Досега има работено како експерт на многубројни проекти организирани од страна на ГТЗ, ОБСЕ, УНДП, ЕУ, Советот на Европа и други. Во периодот 2008-2012 година била номинирана за заменик-член, а од 2016-2020 година за член на Венецијанската комисија при Советот на Европа. Во 2014 година била номинирана за член во Програмскиот комитет за конфигурацијата „Европа во менување на светот □ инклузивно, иновативно и рефлективно општество“ кој работи во рамките на Европската комисија за програмата Хоризонт 2020, како и национална контакт-точка за оваа конфигурација. Во февруари 2014 година е избрана за најдобар научник на УКИМ за 2013 година.

Автор е на повеќе од 250 труда објавени во домашни и странски списанија, годишници, зборници и слично. Има учествувано на повеќе од 20 релевантни меѓународни научни проекти и на повеќе од 50 семинари и меѓународни конференции организирани низ светот, со свои трудови или студии. **Автор е на десет универзитетски учебници, три научно-популарни книги и на пет монографии.**

Д-р Александар Спасеновски

е вонреден професор на катедрата по уставно право и политички систем на Правниот факултет „Јустинијан Први“, при Универзитетот „Свети Кирил и Методиј“. Негов посебен интерес се политичките партии и интересовните групи и современите политички системи.

Спасеновски докторирал на тема што се однесува на уставно-правниот статус на религиите и на слободата на вероисповест. Во 2006, 2008 и во 2011 година, Спасеновски бил избран за пратеник во македонскиот Парламент, а од 1999 до 2006 година бил и стипендист на Фондацијата „Конрад Аденауер“.

Е-пошта: a.spasenovski@pf.ukim.edu.mk

Изворна научна статија

УДК: 329.17.6(497.7)(091)

316.334.3:329(497.7)“1990”

Тања Каракамишева-Јовановска

Александар Спасеновски

ОД ПАРТИСКИ МОНИЗАМ ДО ПАРТИСКИ ПЛУРАЛИЗАМ – ТРАНСФОРМАЦИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ПАРТИСКИ СИСТЕМ НИЗ ПРИЗМАТА НА ИДЕОЛОШКО- ПРОГРАМСКИОТ ПРОФИЛ НА ПРВОРЕГИСТРИРАНИТЕ ПАРТИИ

ПОЛИТИЧКА МИСЛА

60

Вовед

Целта на овој труд е одблиску да се расветли идеолошкиот и програмскиот профил на дел од прворегистрираните политички партии врз основа на конкретно селектирани критериуми.

Анализата има за цел да го утврди и карактерот на македонскиот партиски систем од времето на постоењето на партискиот монизам (земајќи ги предвид политичките околности што постојеа во Социјалистичка Република Македонија – СРМ во пресрет на распадот на Социјалистичка Федеративна Република Југославија – СФРЈ), сè до времето на воведувањето на политичкиот и партискиот плурализам согласно Уставот на независна Република Македонија од ноември 1991 година.

Во СРМ, непосредно пред почетокот на процесите на политичката плурализација во доцните 80-ти години од 20 век, единствениот политички субјект што го има монополот врз политиката и врз институциите е СКЈ, односно неговите составни делови во федеративните единици на оваа држава. Како дел од СКЈ, пак, монополот на политичката власт во СРМ е во рацете на СКМ. Во оваа смисла, посебно влијание врз процесите на политичка плурализација имаат случувањата во најлибералната република на СФРЈ – Словенија, каде што уште во раните 80-ти години од 20 век, под влијание на бранот на либерализација и демократизација што ги имаше зафатено државите од Источна Европа, а особено Унгарија и Полска, се формираат истоветни политички движења и организации. Ваквата појава што се случува во Словенија, а која ќе ги зафати и останатите југословенски републики, во теоријата се означува и како „Словенечки синдром“. Овој „синдром“ има свое големо влијание во насока на натамошно забрзување на процесите на демократизацијата во Социјалистичка Македонија.

Во тој период, при преодот од 80-тите кон 90-тите години од 20 век, кога сè уште правно не е санкционирано постоењето на партиите како легални ентитети, се јавуваат разни иницијативи со политички цели, кои носат имиња какви што се „движење“, преку примерот на Движењето за семакедонска акција (МААК), или „лига“, преку примерот со Лигата за демократија. Во имињата на овие политички облици на здружување веројатно свесно се избегнува употребата на зборот „партија“ поради извесни стравувања од можна негативна реакција од страна на социјалистичките институции, бидејќи сè уште единствен легитимен политички субјект е СКМ. Во оваа смисла, треба да се истакне дека на сличен начин се одвиваат процесите на плуралистичкото политичко демократско „отворање“ и во останатите републики на СФРЈ.

Процесот на внесување политички плурализам, како и партиската трансформација на системот од времето на СРМ, сè до создавањето на независна Република Македонија, започна со донесувањето на:

- > **Прво**, Законот за изменување и дополнување на Законот за општествените организации и здруженијата на граѓани од 13.4.1990 година;¹
- > **Второ**, Амандманите на Уставот на СРМ од 1974 година од 21.9.1990 година;² како и
- > **Трето**, Законот за избор и отповикување на пратеници и одборници од 21.9.1990 година.³

Преку правното трансформирање на политичките услови, практично беше создадена неопходната институционална основа за воспоставување на политичко-партискиот плурализам во земјата. По создавањето на правните⁴ и на политичките претпоставки, во текот на 1990 година беа формирани 23 политички партии, кои од аспект на својата партиска идеологија се наоѓаа по должината на целиот идеолошко-политички спектар на делување во партискиот систем, од лево кон десно.

Освен идеолошката шареноликост, основната карактеристика демонстрирана уште на самиот почеток од осамостојувањето на Македонија беше и силно изразената етничка диференцијација на партискиот систем, како главен фактор што придонесе кон основање на чисти моноетнички партии во земјата.

Табела број 1: ЛИСТА НА ПОЛИТИЧКИТЕ ПАРТИИ ОСНОВАНИ ВО 1990 ГОДИНА⁵

Р.Б.	ПАРТИЈА	ФОРМИРАНА
1	Движење за семакедонска акција – МААК	4.2.1990
2	Лига за демократија	11.2.1990
3	Партија за македонско работничко обединување	4.3.1990
4	Социјалдемократска партија на Македонија	18.3.1990
5	Народна партија на Македонија	12.4.1990

1 Закон за изменување и дополнување на Законот за општествените организации и здруженијата на граѓани, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XLVI, бр. 12, Скопје, 13.4.1990, стр. 237-239.

2 Одлука за прогласување на Амандманите LVII - LXXX на Уставот на Социјалистичка Република Македонија, Амандмани на Уставот на Социјалистичка Република Македонија, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год.: XLVI, бр. 28, Скопје, 21.9.1990, стр. 506-511.

3 Закон за избор и отповикување на пратеници и одборници, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XLVI, бр. 28, Скопје, 21.9.1990, стр. 513-519.

4 Анализата на редоследот на актите што се усвојуваат упатува на заклучокот дека воведувањето на политичкиот плурализам во СРМ не започна прво со амандмани на Уставот, па со законски измени, туку обратно, прво со законски измени, па со амандмани на Уставот. Основното начело на субординираност на пониските во однос на повисоките правни акти не се испочитува, односно наместо законот да биде во согласност со Уставот, Уставот беше променет за да биде во согласност со претходно донесените законски измени со кои беше укинат монополот на владејачката СКМ, односно беше дозволено да се формираат повеќе партии. Сепак, тоа е време кога во Македонија владееше клима на несигурност и страв; конфликтноста во останатите конституенти на СФРЈ заведе подраматични размери поради отпочнатиот распад на државата; во „источниот комунистички блок“, пак, во полн ек е процесот на демократски преврати и кадифени револуции, што од своја страна можеби е причина за таквиот след на настаните.

5 Цане Мојаноски, *Летопис на македонската демократија*, Пакунг, Скопје, 2000, стр. 16-17.

6	Партија за демократски просперитет	15.4.1990
7	Демократски сојуз – партија на земјоделците	15.4.1990
8	Народна демократска партија	23.4.1990
9	Демохристијанска партија на Македонија	9.6.1990
10	ВМРО-ДПМНЕ	17.6.1990
11	Работничка партија	24.6.1990
12	СКМ-партија за демократска преобразба	3.7.1990
13	Млада демократско-прогресивна странка	12.7.1990
14	Социјалистичка партија на Македонија	13.7.1990
15	Партија за човекови права	20.7.1990
16	Странка на Југословените на Македонија	26.5.1990
17	Партија за целосна еманципација на Ромите	12.8.1990
18	Политичка партија на невработените	12.9.1990
19	Работничко-земјоделска партија	15.9.1990
20	Демократски сојуз на Турците	22.9.1990
21	Сојуз на реформските сили на Македонија	5.9.1990
22	Демократски сојуз на просветните работници	15.11.1990
23	Балканска федерација – Балкан без граници	15.12.1990

ИДЕОЛОШКО-ПРОГРАМСКИ ПРОФИЛ НА ПРВОРЕГИСТРИРАНИТЕ ПОЛИТИЧКИ ПАРТИИ

Во продолжение, следува анализа на идеолошко-програмските постулати на 6 од 23-те регистрирани партии, односно на:

- › Движењето за семакедонска акција – МААК;
- › Лигата за демократија (ЛД);
- › Партијата за демократски просперитет (ПДП);
- › Странката на Југословените на Македонија (СЈМ);
- › СКМ – Партија за демократска преобразба (СКМ-ПДП), како и на
- › ВМРО-Демократска партија за македонско национално единство (ВМРО-ДПМНЕ)

Изборот на 6-те политички субјекти е таков затоа што целта е да се доловат програмско-идеолошките постулати на:

- › прворегистрираните партии, односно на МААК и на ЛД;
- › партиите на етничките заедници преку примерот со ПДП;
- › партиите што се залагаат за задржување на тогашната status quo состојба преку примерот со СЈМ,
- › како и на двете најголеми партии во државата денес, односно на СДСМ и на ВМРО-ДПМНЕ.

На овој начин, низ призмата на овие критериуми, се добива многу поцелосна претстава за карактерот на македонскиот партиски систем во раните 90-ти години од 20 век.

Идеолошко-програмските постулати на споменатите политички партии се дефинираат преку конкретизација на ставовите на секоја партија, особено во однос на пет клучни теми, односно:

- › Положбата на СРМ;
- › Државното уредување;
- › Меѓуетничките односи;
- › Економскиот систем во земјата и
- › Меѓународните односи.

Дефинираните субјекти во своите програми опфаќаат поширок круг на прашања, со различен степен на прецизност. Сепак, споменатите пет теми се исклучително важни, бидејќи од ставовите во однос на нив може со голема прецизност да се забележат нијансите на овие партии во однос на процесите на демократска трансформација, како проектирана цел наспроти социјалистичкиот монизам, како наследена статус кво ситуација.

1.1. ДВИЖЕЊЕ ЗА СЕМАКЕДОНСКА АКЦИЈА – МААК

Основачкото собрание на МААК се одржало на 4.2.1990 година, во Скопје, со што во најновата македонска историја ќе остане забележано дека е првата политичка партија формирана по востановувањето на политичкиот плурализам во земјата.

Партијата била официјално регистрирана на 12.6.1990 година.

МААК, во својот партиски статут била определена како „**движење и татковинска партија на сите Македонци и на сите граѓани на Македонија без разлика на нивната социјална, национална и верска припадност**“.⁶

Во однос на прашањето за положбата на СРМ, МААК се залагала за „**слободна, самостојна и суверена држава Македонија**“ која ќе ги има „**сите функции на легитимна и на независна држава**“. Според оваа партија, ваквиот став е сосема легитимен затоа што се темели на „**неотуѓивото право на секој народ на самоопределување**“ и според тоа, „**македонскиот народ не смее да биде втурнат во игри чија цел е создавање нова Југославија**“. Во оваа насока, за

⁶ Владо Тимовски, Свето Стефановски, *Политичките партии во Македонија, Политичка програма на Движењето за семакедонска акција – МААК, 1990, Скопје, стр. 79-101.*

МОО, единствено можно решение „е суверените и самостојните држави што ќе ги формираат народите на Југославија, да имаат некаква форма на меѓусебно здружување“.

Од аспект на положбата на Македонија, оваа партија оди еден чекор понатаму во своите залагања, не помирувајќи се со осигурената државност на земјата само во „вардарскиот дел на Македонија“. Имено, за МОО, Букурешкиот договор „како ден на македонската национална катастрофа и ден на разделените“ со кој се санкционира поделбата на Македонија „е нелегитимен“ бидејќи е потпишан од страна на „окупаторите на Македонија“, заради што оваа партија презема обврска ова прашање да го „постави пред компетентните институции во ООН“. Во меѓувреме, МОО се обврзала дека ќе ги брани правата на Македонците „од Егејскиот и од Пиринскиот дел на Македонија“.

Во однос на прашањето на државното уредување, МОО се залагала СРМ да биде „парламентарна република“ во која е имплементиран „политичкиот плурализам“ и е инаугуриран принципот на „поделба на власта“. Според МОО, споменатото треба да биде сржта на „новиот Устав“ на независната македонска држава.

Во однос на прашањето на меѓуетничките односи, МОО преодминантно ја сметала СРМ за „држава која е израз на суверенитетот на македонскиот народ“. Сепак, останатите национални малцинства во државата на македонскиот народ требало да ги остваруваат „сите права кои се во согласност со меѓународните конвенции“. Во оваа смисла, според МОО, со оглед на тоа дека СРМ била и многуверска држава, требало да се залага и за верска толеранција, односно за „подеднакво внимание на државата и кон христијанството и кон исламот“. Сепак, наспроти споменатото, во однос на ова прашање, МОО говорела и за процеси на „демографска окупација“ и на „механички прилив“ на немакедонско население, кои оваа партија се залагала да бидат стопирани.

Во однос на прашањето на економскиот систем, МОО се залагала за „рамноправност на сите облици на сопственост“; за воспоставување на „пазарното стопанство“ наспроти дотогаш присутната планска економија; за „слободен пазар на стока, труд и на капитал“, како и за „правна заштита на приватната сопственост“. Ваквите залагања, според МОО, требало да бидат дел од новиот македонски Устав.

Во однос на прашањето на меѓународните односи, МОО во својот прв програмски документ се залагала СРМ да води самостојна надворешна политика, бидејќи сметала дека институциите задолжени за водење на надворешната политика на Југославија „се оглушуваат од македонскиот интерес“, што впрочем можело да се детектира како причина повеќе зошто Македонија треба да биде независна

држава. Освен ова залагање, МААК во својата изборна програма се залагала и за јакнење на регионалната соработка на СРМ со соседните држави.

Врз основа на споменатото, првоформираната партија **МААК можеме да ја дефинираме како национална партија на македонскиот народ, со конзервативна идеолошка ориентација која се залагала за самостојна и суверена македонска држава, за востановување на политичкиот плурализам, за стабилни меѓуетнички односи и за пазарна економија.**

ЛИГА ЗА ДЕМОКРАТИЈА (ЛД)

Основачкото собрание на ЛД се одржало на 11.2.1990 година, во Скопје, односно 7 дена по одржувањето на основачкото собрание на МААК. Сепак, оваа партија била регистрирана на 8.6.1990 година, односно 4 дена пред регистрирањето на МААК. Ова значи дека **доколку како појдовна точка се тргне од критериумот „датум на одржување на основачкото собрание“ ЛД е второформирана политичка партија. Доколку, пак, како појдовен се земе критериумот „датум на регистрирање од надлежните институции“, тогаш ЛД е прворегистрирана партија во земјата.**

ЛД се определила како **продемократска политичка партија** наспроти постојниот социјалистички/комунистички систем.⁷

Во однос на прашањето на положбата на СРМ, ЛД била на позициите дека **„ќе ги вложува сите сили за зачувување на територијалната целост на Југославија и на нејзиното државно единство“**. Сепак, доколку СФРЈ се распадне како држава, ЛД сметала дека **„Македонија треба да прогласи неутралност“** и да побара од **„Обединета Европа да ги гарантира нејзините граници“**.

Во однос на прашањето на државното уредување, ЛД тргнала од позицијата дека **„комунистите имаат сторено многу зла“**, поради што се залагала за инаугурирање на **„претставничката демократија“** и на **„политичкиот плурализам“**. Во оваа смисла, консеквентно на споменатото, ЛД се залагала **„да се исфрли атрибутот ‘социјалистичка’ од името на македонската држава и таа во иднина да се вика Република Македонија“**.

Во однос на прашањето на меѓуетничките односи, ЛД тргнала од фактот дека СРМ треба да биде уредена како држава на сите граѓани, независно од нивната етничка припадност. Сепак, ЛД се обврзала дека ќе се залага на малцинските заедници **„да**

⁷ Владо Тимовски, Свето Стефановски, *Политичките партии во Македонија, Политичка програма на Лигата за демократија*, 1990, Скопје, стр. 49-56.

им бидат признаени сите права според меѓународните важечки конвенции, но ништо повеќе од тоа“. Формулацијата „ништо повеќе од тоа“ во политичката програма на оваа партија посредно упатувала на констатацијата дека дел од барањата на етничките заедници во земјата за остварување на одделни права и слободи не биле прифатливи, односно биле на штета на македонскиот народ.

Во овој дел, **и ЛД, како и МААК, се занимавала со прашањето на „демографската експлозија“ на малцинските заедници која, според овие партии, би можела да доведе до меѓунационална напнатост која би морала да биде спречена преку водење „обмислена популациона политика“, првенствено насочена кон давање привилегии на секоја „вработена жена што сака да има повеќе деца“.**

Во однос на прашањето на економскиот систем, ЛД сметала дека основата на стопанството треба да биде **„приватната сопственост“**, односно да се воспостави пазарната наспроти дотогаш присутната планска економија. Според ЛД, тоа требало да се постигне преку отпочнување на процесот на приватизација на општествената сопственост по пазарна цена. Во оваа насока, ЛД, исто така, се залагала за **„денационализација“**, односно за враќање на одземените имоти на граѓаните од тогашната власт на СРМ.

Во однос на прашањето на меѓународните односи, ЛД немала свои програмски ставови. Веројатно тоа се должело на фактот што оваа партија примарно се залагала за сочувување на СФР Југославија чии институции, како заеднички на републиките конституенти, биле надлежни за водење на надворешната политика на земјата.

Врз основа на споменатото, **ЛД можеме да ја дефинираме како граѓанска партија, идеолошки позиционирана во политичкиот центар, која се залагала за опстојување на Југославија чиј дел е и СР Македонија, но како парламентарна демократија со пазарна економија, наспроти дотогаш присутниот политички монизам и планската економија.**

ПАРТИЈА НА ДЕМОКРАТСКИ ПРОСПЕРИТЕТ (ПДП)

Основачкото собрание на ПДП се одржало на 15.4.1990 година.

Оваа партија останала забележана во македонската политичка историја како прва регистрирана политичка партија кон која гравитирале најголемиот дел од Албанците во земјата.

Во програмска смисла, **ПДП се определува како „модерна политичка партија која обраќајќи му се на граѓанинот и на народите на Македонија се залага за**

унапредување и збогатување на демократијата како основни вредности на европската цивилизација“.⁸

Во однос на прашањето за положбата на СР Македонија, ПДП не се произнела директно, но **посредно инклинирала кон тоа државата да биде независна, со еден услов „за иднината на Македонија и на Југославија да одлучат сите колективитети што живеат на овие простори“, а дека „секое друго решение е неприфатливо“.**

Во однос на прашањето на државното уредување, почетната позиција на ПДП била дека **„Македонија е заедничка држава на сите народи, односно на Македонците, Албанците, Турците, муслиманите, Власите, Ромите и другите“.** Вака дефинирана, според оваа партија, Македонија требало да биде организирана како **парламентарна демократија** во која граѓаните на општи и непосредни избори ги избираат своите претставници. Во оваа смисла, ПДП сметала дека **највисоката власт треба да биде концентрирана во институцијата „претседателство на земјата“, која требало да биде водена од 5 лица избрани од граѓаните на избори.**

Во однос на прашањето на меѓуетничките односи, ПДП посветила значајно место во својата прва изборна програма. **Оваа партија се залагала за „национална рамноправност на сите народи во Македонија“ кои ја имале полната слобода да го изразат својот национален идентитет, да ги негуваат јазикот и културата, да се школуваат на сите нивоа на својот мајчин јазик, да го употребуваат и да се информираат пред органите на власта на сите нивоа на својот мајчин јазик. Исто така, според ПДП, сите народи треба слободно да ги употребуваат своите национални симболи и слободно да ја користат својата топонимија, односно именувањето на местата.**

Во однос на прашањето на економскиот систем, ПДП се залагале за **укинување на општествената, односно за воведување на приватната сопственост и пазарното стопанство.**

Во однос на прашањето на меѓународните односи, ПДП ја афирмирале идејата за **„европска интеграција на Македонија и на Балканот, како и за укинување на визниот режим кон европските држави“.**

Врз основа на истакнатото, ПДП можеме да ја дефинираме како партија на **македонските Албанци, идеолошки позиционирана во политичкиот центар, која имала симпатии кон идејата за независност на земјата. Во однос на**

⁸ Владо Тимовски, Свето Стефановски, *Политичките партии во Македонија, Политичка програма на Партијата за демократски просперитет*, 1990, Скопје, стр. 166-176.

моделот на владеење, сметале дека Македонија треба да биде изградена како парламентарна демократија на рамноправни народи, со пазарна економија и со стратешка определба за вклучување на земјата во евроатлантските интеграциски процеси.

СТРАНКА НА ЈУГОСЛОВЕНИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА (СЈМ)

СЈМ била основана на 26.6.1990 година, во Скопје.

Во програмска смисла, СЈМ ќе остане забележана во историјата како партија што се залагала за задржување на постојниот уставно-политички систем на Југославија, сметајќи ги сите други предлози (конфедерација или независност) како несоодветни и **погрешни**.⁹

Во однос на положбата на СР Македонија, СЈМ се залагала за продолжување на функционирањето на СРМ во рамките на Југославија како федеративна држава на шест републики, и дека „**секое поинакво решение би се сметало за анахронизам**“, односно „**исклучително штетно и опасно**“. Ова залагање СЈМ го поткрепувала со фактот дека „**југословенската идеја претставува темелник на дејствувањето на секој граѓанин посебно, како и на секоја федеративна единка во рамките на Југославија**“.

Во однос на прашањето на државното уредување, СЈМ се залагала за **воведување политички плурализам во Југославија** без посебно подлабоко да навлезе во останатите аспекти од оваа област. Оваа партија имала слични позиции и во однос на прашањето на економскиот систем, начелно **залагајќи се за рамноправност на сите форми на сопственост**.

Во однос на прашањето на меѓуетничките односи, СЈМ сметала дека Федеративна Југославија е најдобрата гаранција за натамошното унапредување во оваа област.

Во однос на прашањето на меѓународните односи и интересите на Македонија на овој план, СЈМ ги поистоветувала со интересите на Југославија, поради што таа како партија не развила посебни надворешно-политички приоритети. Сепак, во конкретна смисла, **партијата го афирмирала концептот на европските интеграции на Југославија**.

Врз основа на споменатото, **можеме да заклучиме дека СЈМ како партија се залагала за задржување на постојниот поредок, била партија со лева**

⁹ Владо Тимовски, Свето Стефановски, *Политичките партии во Македонија, Политичка програма на Странката на Југословените на Македонија*, 1990, Скопје, стр. 39-48.

идеолошка ориентација, која преферирала Македонија да опстане во рамките на Федеративна Југославија, како и да има умерена демократизација на државното устројство и на економскиот систем.

СКМ – ПАРТИЈА ЗА ДЕМОКРАТСКА ПРЕОБРАЗБА (СКМ-ПДП)

СКМ-ПДП била регистрирана на 3.7.1990 година, со што и формално-правно, оваа партија транзитирала од субјект што имал монопол врз постојната политичка власт и институциите, кон партија како дел од партискиот систем на плурална и демократска СР Македонија.

Во програмска и идеолошка смисла, СКМ-ПДП се определила да ги прифати и да ги афирмира принципите на **„демократскиот социјализам“, „радикално расчистувајќи со комунистичко-болшевичкиот модел на партија, доктринарната затвореност и монополската позиција во општеството“**.¹⁰

Во однос на прашањето на положбата на СР Македонија, СКМ-ПДП тргнала од ставот дека **„се определува за Југославија како демократска заедница на рамноправни народи“**, што претставува **„разумна определба“**. Сепак, доколку тоа не е можно, оваа партија понудила уште две опции.

Прво, „Македонија да биде конфедеративна држава во рамките на заедницата на југословенските народи“ или

Второ, „Македонија да биде организирана како самостојна држава“ под услов **„за тоа да се определат и другите југословенски народи“**.

Во однос на прашањето на државното уредување, СКМ-ПДП се залагала СР Македонија да биде организирана како **парламентарна демократија** во која власта ќе биде конституирана на општи, слободни и демократски избори; во која ќе биде инаугуриран принципот на **поделба на власта** на законодавна, извршна и судска, при што извршната власт ќе биде концентрирана во владата и во претседателот на републиката, кој, пак, требало да биде избран од страна на Парламентот. Ваквото државно устројство требало да биде содржано во новиот Устав на земјата.

Во однос на прашањето на меѓуетничките односи, СКМ-ПДП била **единствената политичка партија во овој период која излегла со посебна Декларација за меѓунационалните односи** како дел од партиската програма. Декларацијата

¹⁰ Владо Тимовски, Свето Стефановски, *Политичките партии во Македонија, Политичка програма на СКМ-Партија за демократска преобразба*, 1990, Скопје, стр. 6-38.

значела **повик до Македонците, Албанците, Турците, Власите, Ромите и до останатите етнички заедници да се обединат во унапредувањето на вкупните демократски и меѓуетнички односи во земјата.**

Со овој документ, СКМ-ПДП ги скицирала своите погледи во однос на ова прашање, дефинирајќи ја СР Македонија како „**држава на рамноправни граѓани**“, во која ќе се развиваат „**меѓуетничките и меѓуверските односи врз принципите на толеранција**“. За СКМ-ПДП „**секој граѓанин има право на слободно национално определување и изразување**“, како и на „**еднаквост пред законот независно од неговата припадност**“. Освен тоа, СКМ-ПДП се залагала припадниците на малцинските етнички заедници да имаат право да го афирмираат својот идентитет, да го употребуваат својот мајчин јазик, да ја развиваат својата култура, да основаат свои културни институции, да се школуваат на својот мајчин јазик итн. Државата, пак, од своја страна требало да биде гарант за остварувањето на овие права.

Во однос на прашањето на економскиот систем, СКМ-ПДП се залагала за **пазарно стопанство** наспроти постојната планска економија, како и за рамноправност на приватната со останатите видови на сопственост.

Во однос на прашањето на меѓународните односи, СКМ-ПДП го афирмирале концептот на **европската интеграција со паролата „Европа, наш дом“**. За СКМ-ПДП овој процес „**бил национален, политички и економски интерес на Македонија**“ поради што, партијата се обврзала дека ќе подготви посебна „**развојна стратегија за вклучување на земјата во европските интеграции**“.

Врз основа на споменатото, СКМ-ПДП можеме да ја дефинираме како партија **на левиот центар, со социјалдемократска определба**. Примарно, оваа партија се залагала за демократска македонска држава во рамките на демократска Југославија. Истовремено, оваа партија го прифатила политичкиот плурализам, активно се залагала за унапредување на меѓуетничките односи, верувала во начелата на пазарната економија и поизразено ги афирмирала процесите на европска интеграција.

ВМРО - ДЕМОКРАТСКА ПАРТИЈА ЗА МАКЕДОНСКО НАЦИОНАЛНО ЕДИНСТВО (ВМРО-ДПМНЕ)

Основачкото собрание на ВМРО-ДПМНЕ се одржало на 17.6.1990 година, во Скопје, додека партијата била регистрирана на 3.8.1990 година.

Во програмска и во идеолошка смисла, партијата се определила како **„национална партија на македонскиот народ“**¹¹ со антикомунистичка конзервативна ориентација.

Прашањето на положбата на СР Македонија била централната точка на идеолошко-програмските постулати на ВМРО-ДПМНЕ. **Стартната позиција на оваа партија била „создавање на независна држава Македонија“**. Слично како МААК, и оваа партија отишла чекор понатаму во овој дел, констатирајќи дека **„македонскиот народ не смее да се помири со Букурешкиот договор од 1913 година со кој била поделена Македонија“**. Затоа, **„требало да се прифатат и да се поддржат европските интеграциски процеси, бидејќи тоа, според неа, би значело укинување на границите, односно шанса не само за духовно, туку и за национално и територијално обединување“**.

Во однос на иднината на Југославија, ВМРО-ДПМНЕ сметало дека таа може да функционира единствено како конфедерација на суверени и самостојни држави.

Во однос на прашањето на организацијата на државната власт, ВМРО-ДПМНЕ стоело на позициите дека СРМ треба да биде организирана како **„парламентарна демократија по примерот на западните држави“**, систем што требало да биде уставно определен. Немало дополнителна разработка на ваквата начелна заложба во програмата на ВМРО-ДПМНЕ.

Во однос на прашањето на меѓуетничките односи, оваа партија сметала дека **„Македонија е држава на сите и соодветно на тоа, се залагала националните малцинства да ги уживаат сите права во согласност со меѓународните конвенции“**.

Во однос на прашањето на економскиот систем, ВМРО-ДПМНЕ се залагало во земјата да биде поставена **пазарната економија**, односно приватната сопственост да има рамноправен статус со останатите видови сопственост.

Во однос на прашањето на меѓународните односи, средишната точка на ВМРО-ДПМНЕ биле **европските интеграции**. Оваа партија се залагала **земјата самостојно да почне да го приспособува својот уставен и политички систем во согласност со европските стандарди**. Сепак, остварувањето на оваа цел, според партијата, зависело првенствено од **„демократизацијата на Македонија која треба да се случи само преку смена на постојната власт“**. Во однос на ова прашање, ВМРО-ДПМНЕ, исто така, се залагало СРМ да води меѓународна

11 Владо Тимовски, Свето Стефановски, *Политичките партии во Македонија, Политичка програма на ВМРО-Демократска партија за македонско национално единство*, 1990, Скопје, стр. 134-147.

политика независна од Југославија, при што круна на овој процес требало да биде развивањето на македонска дипломатска и конзуларна мрежа во светот.

Врз основа на споменатото, можеме да констатираме дека **ВМРО-ДПМНЕ се дефинира како национална партија на македонскиот народ, позиционирана во десниот центар, со конзервативна идеологија. Средишната точка во дејствувањето на оваа партија била создавање на независна македонска држава како парламентарна демократија, со пазарно стопанство, во која ќе бидат негувани меѓуетничките односи и која ќе биде дел од европските интеграциски процеси.**

ЗАКЛУЧОК

Анализата на програмско-идеолошките определби на селектираните политички партии нуди информации што дополнително можат да го расветлат карактерот на партискиот систем во последните денови на опстојувањето на социјализмот на територијата на СРМ.

Во однос на прашањето за положбата на тогашна СР Македонија, политичките партии можеме да ги поделиме во 4 групи:

Во првата група влегувале партиите кои сметале дека најдоброто решение за излез од југословенската криза е создавање независна држава која, подоцна, доколку има услови, би можела да развива некакви форми на лабаво здружување со останатите независни држави произлезени од Југославија. Во оваа група влегувале партиите МААК и ВМРО-ДПМНЕ.

Во втората група влегувале политички партии кои се спротивставувале на постојните состојби во Југославија, нудејќи три опции за излез од кризата: (1) да се изврши реформа на југословенската федерација како поцврст облик на соработка меѓу републиките-конституенти; (2) да се создаде конфедерација како полабав облик на поврзување доколку првото решение е неизводливо; (3) да се создаде независна држава доколку пропадне каков било договор меѓу раководствата на шесте републики на Југославија. Во оваа група партии можеме да ги вброиме ЛД и СКМ-ПДП.

Во третата група на партии се вбројуваат оние што експлицитно не се произнеле за положбата на тогашна СР Македонија во однос на Југославија. Во оваа група можеме да ја сместиме ПДП.

Во четвртата група на партии се групираат оние политички партии кои се залагале за опстојување на Југославија во тогашниот облик, сметајќи дека секое друго

решение ја релативизира цврстината на сојузот, што се сметало за опасно и штетно за иднината на СРМ. Во оваа група влегува партијата СЈМ.

Во однос на прашањето на државното уредување, со исклучок на СЈМ, која не навлегла во подетална елаборација, бидејќи се залагала за опстојување на постојниот поредок, останатите партии, без исклучок се залагале СРМ да заврши со социјалистичкото уредување и да биде организирана како парламентарна демократија. Во однос на ова прашање, партиите можеме да ги поделиме во две групи.

Прва група. Партии што ја конкретизирале идејата. Во оваа група влегуваат СКМ-ПДП и ПДП. СКМ-ПДП имала заокружен концепт за поделба на власта на законодавна, извршна и судска; се залагала за еднодомен парламент како носител на законодавната власт; се залагала за бицефална извршна власт концентрирана во рацете на владата и на шефот на државата, кој, пак, требало да биде избран од парламентот. ПДП, пак, го развивале концептот за поделба на власта на законодавна, извршна и судска; се залагале за еднодомен парламент како носител на законодавната власт, додека извршната власт требало да биде сосредоточена во институцијата „претседателство“ составено од 5 члена избрани од граѓаните на избори;

Втора група. Партии што не ја конкретизирале идејата. Во оваа група влегуваат МААК, ЛД и ВМРО-ДПМНЕ. Овие партии стоеле на позициите дека земјата треба да биде организирана на начин на кој се организирани европските демократии, без посебно да го елаборираат ваквото залагање.

Во однос на прашањето на меѓуетничките односи, сите партии, без исклучок, на декларативно ниво се залагале за унапредување и развивање на малцинските права. Сепак, од аспект на значењето што му се придавало на ова прашање, политичките партии можеме да ги поделиме во 3 групи.

Прва група. Партии што подетално го елаборираат ова прашање. Во оваа група влегле ПДП и СКМ-ПДП. ПДП го издигнала споменатото прашање на централно ниво во својата програма. Нејзина основна заложба било барањето за организирање на земјата како заедница на еднакви народи. СКМ-ПДП, пак, истапува пред јавноста со посебна Декларација за меѓунационалните односи како дел од програмата на партијата. Со овој чин, партијата симболички, но и фактички го манифестирала залагањето за унапредување на оваа област преку заедничко дејствување на македонскиот народ и останатите етнички заедници за изградба на демократска македонска држава.

Втора група. Партии што помалку детално го елаборирале ова прашање.

Во оваа група влегуваат ВМРО-ДПМНЕ и СЈМ. Овие партии манифестирале принципиелни (општи) залагања за унапредување на вкупните меѓуетнички односи.

Трета група. Партии што го маргинализирале значењето на ова прашање.

Во оваа група влегуваат МААК и ЛД. Партиите, дел од оваа трета група, покажале тенденции за маргинализирање на значењето на споменатото прашање со формулацијата „права за малцинските заедници, но само до ниво на меѓународните стандарди и ништо повеќе“. Во оваа смисла, се надоврзала и програмската определба на споменатите партии за спречување на процесот на механички прилив на немакедонско население како потенцијално штетна појава што ќе го измени етничкиот баланс во земјата.

Во однос на прашањето на економскиот систем, исто како и за прашањето на државното уредување, од групата на шесте селектирани партии се издвојувала единствено СЈМ, која се залагала за умерена трансформација на постојната планска економија во Југославија, односно во СР Македонија. Останатите пет политички партии (МААК, ЛД, ПДП, СКМ-ПДП и ВМРО-ДПМНЕ) се залагале за воведување пазарна економија, за рамноправност на приватната сопственост со останатите видови на сопственост, како и за „отворање“ на земјата за слободен проток на луѓе, идеи и на капитал.

Во однос на прашањето на меѓународните односи, партиите можеме да ги поделиме во две групи.

Прва група. Партии што не се занимавале со ова прашање. Тука влегувале ЛД и СЈМ. Споменатите субјекти не се занимавале со ова прашање, веројатно затоа што водењето на меѓународните односи било во надлежност на сојузните институции кои тие се залагале да продолжат да егзистираат.

Втора група. Партии што се занимавале со ова прашање. Тука влегуваат МААК, ПДП, СКМ-ПДП и ВМРО-ДПМНЕ. Основната определба во овој дел била афирмирање на идејата за европска интеграција како стратешки интерес на земјата.

Од аспект на идеологијата, **селектираните партии се движеле по должината на целиот идеолошко-политички спектар. Сепак, најголем дел од нив гравитирале околу политичкиот центар. Тргувајќи од лево кон десно, најлево позиционирана била СЈМ, додека СКМ-ПДП гравитирала околу левиот центар, декларирајќи се како социјалдемократска партија. ЛД и ПДП можеме да ги дефинираме како партии на центарот, додека МААК и ВМРО-ДПМНЕ како партии на десниот центар со конзервативна определба. Сепак, оваа поделба е прилично генерална, бидејќи постоеле осцилации на споменатите партии за секое од анализираните прашања поединечно.** На пример, ЛД,

иако би можеле да ја дефинираме како партија на центарот, сепак, во однос на прашањето на меѓуетничките односи таа зазела прилично националистички идеолошки позиции. Слични заклучоци за одделни прашања би можеле да се изведат и за останатите анализирани партии.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Закон за изменување и дополнување на Законот за општествените организации и здруженијата на граѓани, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XLVI, бр. 12, Скопје, 13.4.1990, стр. 237-239.
2. Одлука за прогласување на Амандманите LVII - LXXXI на Уставот на Социјалистичка Република Македонија, Амандмани на Уставот на Социјалистичка Република Македонија, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год.: XLVI, бр. 28, Скопје, 21.9.1990, стр. 506-511.
3. Закон за избор и отповикување на пратеници и одборници, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XLVI, бр. 28, Скопје, 21.9.1990, стр. 513-519.
4. Цане Мојаноски, *Летопис на македонската демократија*, Пакунг, Скопје, 2000, стр. 16-17.
5. Владо Тимовски, Свето Стефановски, *Политичките партии во Македонија, Политичка програма на Движењето за семакедонска акција – МААК*, 1990, Скопје, стр. 79-101.
6. Владо Тимовски, Свето Стефановски, *Политичките партии во Македонија, Политичка програма на Лигата за демократија*, 1990, Скопје, стр. 49-56.
7. Владо Тимовски, Свето Стефановски, *Политичките партии во Македонија, Политичка програма на Партијата за демократски просперитет*, 1990, Скопје, стр. 166-176.
8. Владо Тимовски, Свето Стефановски, *Политичките партии во Македонија, Политичка програма на Странката на Југословените на Македонија*, 1990, Скопје, стр. 166-176.
9. Владо Тимовски, Свето Стефановски, *Политичките партии во Македонија, Политичка програма на СКМ-Партија за демократска преобразба*, 1990, Скопје, стр. 6-38.
10. Владо Тимовски, Свето Стефановски, *Политичките партии во Македонија, Политичка програма на ВМРО-Демократска партија за македонско национално единство*, 1990, Скопје, стр. 134-147.
11. Славко Милосавлески, *Источна Европа помеѓу егалитаризмот и демократијата*, 1993, Љуботен, Скопје